

Klaus Dörre

Kdor želi dobro razumeti frustracije in strahove delavskega razreda v bolj industrializiranem delu sveta, se bo zagotovo srečal z raziskavami sociologa Klause Dörreja, profesorja delovne, industrijske in ekonomske sociologije na univerzi Friedricha Schillerja v Jeni v nemški deželi Turingija. Dörre, rojen leta 1957, že desetletja raziskuje mnenja in poglobljene motive delavstva.

Zakaj delavski vozovi v globalizacijskih ovinkih radi zletijo v desni jarek?

Tekst in foto

Milan Ilič, Dunaj

Številne znanstvene študije Klause Dörreja so pokazale, da delavci, tako kot prej, menijo, da jih ne obravnavajo pošteno, zato kritizirajo sistem. Delavci želijo državo, v kateri jih bodo spoštovali in dobro plačali. Danes se od preteklosti razlikuje, da so delavske kritike družbenega sistema izgubile politični dom, med drugim tudi zato, ker so sile političnega centra in levice »deproletarizirane«. Stranke, kot sta AfD (Alternativa za Nemčijo) ali FPÖ (Svobodnjaška stranka Avstrije), izkoriščajo ta položaj in postajajo zastavonoše desničarsko usmerjenih delavcev. Stanje zapleta tudi globalni pojav podnebnih sprememb, ki zahteva povsem drugačno organizacijo industrijske proizvodnje, celotnega gospodarstva, delovanja družbe in vedenja posameznikov.

“

Profesor Dörre, jeseni 2019 ste bili eden od glavnih organizatorjev konference Velika preobrazba: prihodnost sodobne družbe, ki je v Jeni privabila 1500 sociologov iz številnih držav. O kakšni preobrazbi ste debatirali?

Navidezno so razmere dobre, vsaj v enem delu Evrope. Nemčija ima gospodarsko rast, brezposelnost je zdaj zelo nizka, najnižja v zadnjih štirih desetletjih – hkrati pa je družba vse bolj politično polarizirana. Kako to razložiti? Moja teza je, da imamo zdaj novo zgodovinsko gospodarsko-ekološko krizo, podobno kleščam; smo med Scilo in Karibdo. V kapitalistični družbi je gospodarska rast, merjena z rastjo bruto domačega proizvoda, glavni način za izhod iz krize. Težava je v tem, da ta rast temelji na fosilnih gorivih in intenzivnem izkoriščanju drugih virov, na povečanih emisijah CO₂. Če ni gospodarske rasti, je rezultat prekariat, brezposelnost in revščina. Če dosežemo rast, imamo škodljiv vpliv CO₂ na svetovno podnebje. Oba scenarija sta nevarna.

Nekateri trdijo, da jedrska energija ne nazadnje morda ni tako slaba.

Mogoče, vendar vprašanja skladiščenja odpadkov nismo rešili niti dolgoročno niti začasno. Čas razpada jedrskih odpadkov je izjemno dolg, kar pomeni, da bodo radioaktivne smeti problem za prihodnje generacije. Tudi če bi rešili problem z odpadki, je dejstvo, da jedrske elektrarne delujejo le pod pogojem, da se jim nič ne zgodi. Nič se jim ne bi smelo zgoditi. Vendar v primerih, kot so Harrisburg, Černobil in Fukušima, vidimo, da ni bilo tako. Tudi če jedrske elektrarne delujejo brezhibno, to ne odpravlja osnovnih težav. Merjeno absolutno je poraba energije na svetu nazadnje upadla v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, emisije CO₂ pa le v letu 2009, v času gospodarske krize.

Mnogi upajo, da bo prišel deus ex machina, pomemben nov energetski izum.

Lahko upate na karkoli, a tudi veliki izum ne bo spremenil stanja, v katerem smo. Ostaja dejstvo, da način proizvodnje in porabe, ki ga imamo v razvitih državah severne poloble, ne more biti način življenja vseh na svetu. Planet ne zdrži.

Države v razvoju napredujejo v tej, naši smeri proizvodnje in porabe. Kitajsko, Indijo ali Rusijo je težko prisiliti k drastičnemu zmanjšanju porabe fosilnih goriv.

Res je, toda druga stran kovanca je v EU, kjer imamo zavezujoče cilje razogljčenja. Do leta 2050 mora biti celotno gospodarstvo CO₂ nevtralnno. Če teh ciljev ne bomo dosegli, smo lahko predmet tožb in glob. V Nemčiji so ti cilji opredeljeni za energetske, prometni, gradbeni in kmetijski sektor. Prometu ni uspelo zmanjšati emisij, kljub vsem pogovorom o prometu, prijaznem do okolja. Kar prihrani razvoj avtomobilskega motorja, se izgubi pri povečani prodaji športnih terencev in podobno potratnih vozil.

Evropsko gospodarstvo se bo moralo preoblikovati, ne glede na to, kaj si mislimo o teh ciljih. Obseg te transformacije je primerljiv le s socialnimi spremembami, ki jih je povzročila industrijska revolucija. Izziv za družbo našega tipa je, kako doseči okoljski in socialno trajnostni gospodarski razvoj. Druga možnost je, da se navadite živeti v družbi, ki ne bo imela trajne gospodarske rasti.

Kako si predstavljate slednje?

Gospodarsko rast bomo morali definirati drugače, morda bomo to poimenovali razvoj. Če analizirate rast BDP, vidite, da je v zadnjih letih vse manj dobička od gospodarske rasti šlo v najnižje razrede. Z drugimi besedami, razredi na dnu družbe dobivajo vedno manjši del pogače. Večina delavcev v Nemčiji ima občutek, da ne prejema sadov gospodarske rasti, ki traja zadnjih deset let. Obenem pa BDP in drugi kazalniki rasti ne kažejo številnih pomembnih dejstev, kot je uničevanje okolja.

Nekateri vaši kolegi se zavzemajo za uvedbo objave obvezne ekološke bilance za podjetja, po enotnih merilih.

Točno tako. Obstaja študija kitajske akademije znanosti, po kateri so vso kitajsko gospodarsko rast v letu 2005 »povedli« okoljski stroški, okoljske posledice rasti. To pomeni, da potrebujemo standarde za merjenje okoljskih stroškov svojega poslovanja. Drugič, BDP meri tisto, česar rezultat je plačilo, vendar obstaja veliko dejavnosti, ki se ne odražajo v BDP. Na primer, vsi mi prek interneta brezplačno objavljamo ogromno informacij o sebi. S tem delamo za nekoga, nekdo to izkorišča. Tega BDP ne prikaže. Ne prikaže niti ogromne količine neformalnega, prostovoljnega dela v družbi. Danes v BDP uvrščamo nezakonite dejavnosti mafije, ne pa tega, kar ljudje počnejo vsak dan, ne da bi bili za to plačani. Ko bi merili neplačano delo, bi bil nemški BDP

« Težava je v tem, da ta rast temelji na fosilnih gorivih in intenzivnem izkoriščanju drugih virov, na povečanih emisijah CO₂. Če ni gospodarske rasti, so rezultati prekariat, brezposelnost in revščina. Če dosežemo rast, imamo škodljiv vpliv CO₂ na svetovno podnebje. Oba scenarija sta nevarna.

višji za tretjino. Skratka, podoba, ki jo imamo danes, je izkrivljena. Zato se mnogi znanstveniki zavzemajo za uvedbo novih kazalnikov, ki ne bodo merili rasti, temveč razvoj.

Na primer?

Če želite meriti gospodarski razvoj in trajnost, lahko to storite razmeroma preprosto – izmerite, ali so padle emisije CO₂, kako se porablja naravni viri in ali so v porastu dejavnosti, ki bodo prihodnjim generacijam zagotovile dobro življenje.

Je vse to združljivo s temelji kapitalizma?

Veliko vprašanje je, ali so ta merila v skladu s kapitalističnim načinom proizvodnje. Nekateri ekonomisti, kot je James Galbraith, verjamejo, da so, ampak z vstopom v drugačen kapitalizem. Potrebujemo nove izdelke in nove načine proizvodnje. Potrebujemo trajnejše izdelke, ki so lahko dražji. Če bo družbena distribucija pravičnejša, bomo lahko kupili dražje blago in manjše količine kakovostnejših izdelkov.

Do nedavnega sem imel en radijski sprejemnik, ki je brezhibno deloval 50 let, dokler se radijske frekvence niso spremenile. Hkrati sem prisiljen vsakih nekaj let kupovati nov računalnik, ker programi zastarajo – čeprav svoj računalnik večinoma uporabljam kot pisalni stroj in vseh njegovih novih funkcij sploh ne potrebujem. Pa še en zanimiv primer: v Nemški demokratični republiki so imeli ljudje vse življenje en avtomobil.

Po desetih letih čakanja na nakup.

Točno – a ko ste ga dobili, ste se z njim vozili veliko let. To ni bil najboljši avto, vendar ste ga lahko vedno popravili. V prihodnosti bomo morali drugače organizirati svojo mobilnost. Zakaj bi na podeželju z veliko starejšimi ljudmi vsi imeli avto v osebni lasti? Moji kolegi, ki se ukvarjajo s tem vprašanjem, pravijo, da bi v ne tako oddaljeni prihodnosti bilo v vasi pet do šest avtomobilov, s katerimi se bodo tudi starejši lahko vozili v mesto, bili mobilni, sodelovali v družbenem življenju. Avtomobili bodo imeli boljšo elektroniko, vozili bodo dokaj avtonomno. V tem scenariju bi bili avtomobili v lasti podjetij, ki ne bi več služila s prodajo avtomobilov, temveč z najemom, elektroniko ... V igri so različni modeli, v katerih ne bo imel vsakdo lastnega avtomobila.

Vrnimo se v realnost. Pred kratkim sem bil na dunajskem avtomobilskem salonu in videl, da so avtomobili vse večji. Kaj storiti?

Predpišete, da proizvajalec avtomobilov lahko na trgu predstavi nov SUV, vendar le, če novi model izpolnjuje trajnostna merila. Pika. Cilje trajnostnega razvoja bi zapisal v ustavo, tako v zvezno nemško kot v ustave nemških dežel. Vključil bi jih tudi v splošne pogodbe med delodajalci in zaposlenimi.

Bo udobno živeti v družbi, kjer bomo morali vsi nenehno paziti na okoljske posledice svojega vedenja?

Mogoče, ampak tega izziva se lahko lotimo drugače. Vzemimo kot primer prepoved kajenja. Pozivi so bili neučinkoviti, dokler ni bila uvedena prepoved kajenja. Če res želite pretiravati, boste to lahko storili tudi v prihodnje. Nihče vam ne bo na primer prepovedal pitja nezdravih količin piva.

Ali pa vožnje formule – če so bolidi električni.

Da, in če je električna energija iz obnovljivih energetskega virov.

Kakšno je trenutno politično dogajanje v Nemčiji, ki je po vaših besedah med Scilo in Karibdo? Kaj ponujajo politične stranke?

V Nemčiji je to neposredna težava. V državi ni nobene politične sile, ki bi verodostojno izražala željo po revoluciji trajnostnega razvoja.

Ali ni Nemčija pionirka pri opuščanju premoga in zapiranju jedrskih elektrarn? Imate ogromno vetrnic in sončnih elektrarn.

Da, vendar so se emisije CO₂ v zadnjih letih spet povečale. Prometni sektor ni storil ničesar za doseg ciljev razogljčenja. V skladu z njimi mora biti avtomobilski sektor organiziran povsem drugače. Če bi vsi začeli voziti električne avtomobile, bi to pomenilo izgubo 182.000 delovnih mest v Nemčiji. To je ugotovila ena od študij nemških sindikatov. Nujne spremembe ogrožajo jedro našega gospodarskega modela. Mnogi se zato bojijo, predvsem delavstvo.

In zato delavci vedno bolj glasujejo za desničarske stranke, kot vidimo tudi tukaj, na Dunaju. V občini Simmering, 11. mestnem okraju, so zdaj na oblasti svobodnjaki, FPÖ. Pred nekaj desetletji bi bilo nepredstavljivo, da bi desničarji zmagali v občini, ki je bila dobrih sto let ena od največjih avstrijskih socialdemokratskih trdnjav.

V zvezi s tem je cela vrsta težav.

Katere?

Prvič, ugotovili smo, da vsa desničarska gibanja združujejo pripadnike vseh razredov, vseh slojev družbe – in da so privlačna predvsem za delavce. Zakaj? Delavci so socialno in strukturno vse manjša skupina. Ko govorimo o delavcih, mislimo na tiste, ki delajo ročno in na splošno zaslužijo manj kot uslužbenci in uradniki v pisarnah. V naši raziskavi smo ugotovili, da občutki delavcev danes spominjajo na dihotomna čustva zahodnonemških delavcev v poznih petdesetih letih dvajsetega stoletja – z dvema pomembnima razlikama. Konec petdesetih let je bila izvedena velika študija, imenovana *Družbena podoba delavcev*. Delavci so bili tedaj ponosni na dejstvo, da so na družbenem dnu – in hkrati vedeli, da lahko s skupnimi močmi napredujejo po družbeni lestvici. Tega danes ni več. Delavec je danes v družbi izgubil vrednost. Prepričani smo, da delavec postane le tisti, ki mu ne uspe dokončati študija ali najti službe v pisarni. Status delavca ni več vir ponosa.

Ugotovili smo tudi drugo razliko, ki jo povzroča prva: danes delavci – tudi tisti, ki imajo plačo le nekoliko nad zajamčeno minimalno – sebe uvrščajo v srednji razred. Zakaj? Zavedajo se, da so obtičali na dnu družbe. Težko si priznajo to dejstvo. Poleg tega danes vsi poznajo druge, ki so v še slabšem položaju: v Nemčiji so to poljski in češki sezonski delavci, brezposelni prejemniki socialne pomoči v okviru programa Harz IV, nadurni, začasni, prekarni delavci ... Delavci zato menijo, da so »nekje na sredini«. V tem položaju imajo tudi svojevrsten občutek za pravičnost.

Član sveta delavcev podjetja na vzhodu Nemčije mi je povedal: »Prebral sem, da je povprečna mesečna bruto plača Nemca 3000 evrov. Jaz zaslužim 1700 evrov, podobno vsoto zasluži tudi moja žena; živimo zunaj mesta in imamo dva otroka, tako da moramo imeti dva avtomobila. Po vseh fiksnih stroških nam ostane približno tisoč evrov na mesec. Na kon-

« Lahko upate na karkoli, a tudi veliki izum ne bo spremenil stanja, v katerem smo. Ostaja dejstvo, da način proizvodnje in porabe, ki ga imamo v razvitih državah severne poloble, ne more biti način življenja vseh na svetu. Planet ne zdrži.

cu nimamo denarja niti za letni dopust niti za kosilo v restavraciji. Ali to pomeni, da nismo Nemci?« Temu človeku, ki si želi normalno življenje, ni jasno, zakaj se mu to dogaja, čeprav je bilo zadnjih deset let obdobje gospodarske rasti. Hkrati mu je zelo pomembno dejstvo, da je Nemeč, in meni, da so do dobrega življenja v prvi vrsti upravičeni Nemci.

Verjetno ni edini Nemeč v Nemčiji, ki misli tako?

Da, to slišim tudi od nekaterih delavcev, ki so sindikalno aktivni in hkrati simpatizerji AfD. Menijo, da bi jih dejstvo, da so Nemci, moralo zaščititi pred resničnostjo, in da se morajo tisti, ki niso Nemci, postaviti na konec vrste. Tu pridemo do tretje točke: problem družbene porazdelitve med socialnimi sloji, tistimi »zgoraj« in tistimi »spodaj«, se reinterpreterira kot problem med tistimi, ki so »znotraj«, in tistimi, ki so »zunaj«. Pri tem se pogosto uporabljajo izrazi, kot so raznarodovanje, izginitvev naroda, zamenjava prebivalstva in podobni.

Ali je to slišati iz vseh delov Nemčije?

Da, ampak je precej bolj izraženo na vzhodu. Manjši ko je delež tujcev med prebivalstvom, večji delež glasov pobere AfD. Na zahodu Nemčije se to kaže malo drugače. Na primer, v Ingolstadtu mi pravijo: Priseljenci iz Evrope so v redu, lažje se prilagodijo, toda s tistimi iz muslimanskega kulturnega kroga se ne da normalno živeti. Resentiment se uporablja v boju za družbeni status.

Očitek: od učiteljev na Dunaju pogosto slišim, zelo jasno, argumentirano, da je v šolah več težav z muslimanskimi otroki kot na primer z otroki iz Vietnama.

Tega nihče ne izpodbija, zadeve pa je treba gledati ločeno. Jasno je, da v večletnih družbah obstajajo konflikti. Tega nihče ne zanika. Vprašanje je, kako ravnati z njimi – demokratično ali s silo. Tisti, ki niso naklonjeni demokratičnim rešitvam, govorijo o »remigraciji«; želijo, da večina priseljencev zapusti državo. Za tem stoji ideologija, ki temelji na prepričanju, da družbene elite upravljajo množično priseljevanje – večinoma nezakonito –, katerega cilj je uničiti Nemce, Avstrijce, Hrvate in druge evropske narode.

Nedemokratska ideologija nam namiguje, da smo v položaju, ki napoveduje državljansko vojno, in da se v takih razmerah lahko znebimo moralnih norm. Če nam grozi propad naroda, so dovoljena skrajna sredstva, so prepričani zagovorniki te teorije. Björn Höcke, politik AfD iz Turingije, je prepričan, da bo pri izgonu priseljencev iz države morda treba uporabiti »prijetno okrutnost«. Dobesedno tako je rekel: *wohltemperierte Grausamkeit* – prijetna okrutnost.

Kaj poleg tujcev v državi danes moti delavce v Nemčiji?

V regiji Lužice na skrajnem vzhodu Nemčije bi vsi ljudje, s katerimi sem se pogovarjal, radi ostali tam. Vsi, ne glede na izobrazbo. V enem lužiškem rudniku premoaga poslušam enaka stališča: Smo odlično podjetje, z najboljšimi pogodbami med delodajalcem ▶

● »Delavec je danes v družbi izgubil vrednost. Prepričani smo, da delavec postane le tisti, ki mu ne uspe dokončati študija ali najti službe v pisarni. Status delavca ni več vir ponosa.« Foto Reuters

« Do nedavnega sem imel en radijski sprejemnik, ki je brezhibno deloval 50 let, dokler se radijske frekvence niso spremenile. Hkrati sem prisiljen vsakih nekaj let kupovati nov računalnik, ker programi zastarajo ... Pa še en zanimiv primer: v Nemški demokratični republiki so imeli ljudje vse življenje en avtomobil.

« Cilje trajnostnega razvoja bi zapisal v ustavo, tako v zvezno nemško kot v ustave nemških dežel. Vključil bi jih tudi v splošne pogodbe med delodajalci in zaposlenimi.

● Vsa desničarska gibanja združujejo pripadnike vseh razredov, vseh slojev družbe – in so privlačna predvsem za delavce. Foto Reuters

in zaposlenimi, najvišjimi plačami in odličnimi kariernimi obeti. Podjetje je tudi sponzor vseh združenj v regiji, je zelo pomemben dejavnik za ohranjanje družbene kohezije, skupinskega duha in enotnosti. In potem pridete vi in nam – donedavnim narodnim delavskim junakom, zdaj narodnim budalam – pripovedujete podobno, kot je pred kratkim izjavil član stranke zelenih: »Vse rjavo je sranje, naj so nacisti ali premog!« Ta politik zelenih se je kasneje opravičil, vendar je ljudem v Lužici kljub temu ostala globoka brazgotina. Še več, pogosto so poslušali neumnosti politikov, ne le iz stranke zelenih, o elektriki, o njeni proizvodnji, prenosu, skladiščenju, trženju ...

Ko se soočajo s takšno nevednostjo, ljudje začnejo dvomiti in mislijo: Če politiki niso kompetentni za energetiko, kako jim lahko zaupamo o globalnih podnebnih spremembah? Zakaj bi opustili svoje premogovnike in jedrsko energijo, če Poljaki še naprej proizvajajo elektriko iz rjavega premoga, Francozi pa iz jedrskih elektrarn? Zakaj moramo mi plačevati najvišjo ceno? In potem odidejo rudarji in drugi delavci v naročje strankam, ki jim sporočajo, da so podnebne spremembe izmišljene ali nepomembne in da je vse to načrt deindustrializacije Nemčije. V Brandenburgju je kar 44 odstotkov delavcev glasovalo za AfD. V Lužici je AfD osvojila več kot 30 odstotkov vseh glasov.

Zakaj ne poskušajo delavcev privabiti na levo, v tradicionalni politični dom, kjer so bili zelo dolgo?

Ker so leve stranke postale neverodostojne. Osebnost sem v Lužicah videl plakate levih strank pred volitvami za deželni parlament. Tam je bila napisana le beseda: Vzhod. Ne vem, ali bi se smejal ali jokal. Nobena stranka ni imela nobenega mobilizacijskega slogana – razen AfD. V Turingiji je imela AfD na plakatih slogan *Bodi del zgodovine!* Nakazali so, da želijo vstopiti v deželno vlado, prvič v zgodovini Zvezne republike Nemčije.

Kaj storiti, če ima skrajna desnica že tako visoko podporo volivcev, zadostno za vstop v vladajočo koalicijo?

Tega še nimajo. Izbruhnili so civilni protesti. AfD je želela vplivati na sestavo vlade, vendar so podcenjevali odpor velikega dela prebivalstva.

Kaj kot sociolog pričakujete v Nemčiji?

Ponavljam, glavno vprašanje je, kako se bomo spoprijeli s krizo, ki nas je zajela. Prepričan sem, da moramo ljudem, ki zaradi razogljčenja izgubijo službo, zagotoviti, da bodo ostali zaposleni – ne na podobnem delovnem mestu, ampak s statusom, ki ne bo nižji kot doslej. Zagotoviti se jim mora, da bodo imeli službo, ne katere koli zaposlitve, ampak tisto, ki ne bo imela nižjega socialnega statusa.

To ni majhen družbeni izziv.

Res je, vendar se lahko uresniči. Imamo že številne panoge, v katerih primanjkuje delovne sile, na primer v zdravstvenem sektorju, negi in podobno. Trenutna težava je, da so te dejavnosti še vedno podcenjene. Plače pri njih niso visoke. Delavec na tekočem traku v tovarni Opla si sploh ne more predstavljati, da bi postal negovalec. To moramo spremeniti.

V izobraževalnem in zaposlitvenem sistemu je treba povečati tudi gibljivost. Ljudje brez mature, posebno tisti z delovno prakso, morajo imeti možnost študija na univerzah. Lahko jim dovolimo, da gredo na izobraževalni dopust, in jim v tem času plačujemo 60 odstotkov plače. Takšni ukrepi so nujni. Vse to zahteva pritisk na pravni, zakonodajni ravni.

Omenil sem že nujnost, da mora biti zakon o trajnostnem razvoju del ustavnega prava, sektorskih plačnih sporazumov in tako naprej. Obstajati morajo drugi ukrepi demokratične družbene prerazporeditve. Zaradi trajnostnega razvoja mora biti javni prevoz poceni – najbolje bi bilo, če bi bil brezplačen. Hkrati morajo plače zadoščati, da lahko ljudje sodelujejo v javnem življenju in kupujejo dražje, a trajnejše izdelke. Jasno je, da je ekološko kmetovanje dražje od običajnega kmetovanja. Če želite, da večina ljudi kupuje ekološko hrano, morate v družbi prerazporediti denar. Tega ne boste dosegli, če plače ne bodo naraščale. Bogati bodo morali zato plačevati davke; uvesti je treba davek na CO2 in tako naprej. Skratka, odpraviti moramo strah, ki se pojavlja zaradi družbenih spre-

memb. Zato je treba ljudem zagotoviti, da bodo imeli službo.

Pomembno je tudi, da jim povemo resnico. Ljudje resnico razumejo in jo lahko prenesejo. Pred kratkim sem bil v tovarni BMW v Leipzigu, kjer je predsednik sveta delavcev Jens Köller povedal, da se v BMW zavedajo, da čez dvajset let ne bodo mogli več izdelovati enakih avtomobilov na bencinski in dizelski pogon kot doslej. Tega ne bodo mogli početi tudi zato, ker si vse več ljudi ne želi imeti lastnega avtomobila. Skratka, ljudje se zavedajo, da so spremembe nujne, seveda pa obstajajo tudi strah in prizadevanje si moramo, da ga odpravimo. AfD je privlačen za ljudi, ki se bojijo sprememb in ne vidijo perspektive.

Kakšna družbena sila bi zdaj lahko okrepila vero delavcev v prihodnost, kot so to nekoč storile socialistične in komunistične stranke?

Tega ne vem, opažam pa zanimiva gibanja. Eno je globalno podnebno gibanje. Pojavilo se je v zelo kratkem času in povežalo veliko mladih. Bil sem v Leipzigu, ko je bila tam ustanovljena podružnica *Petki za prihodnost*. Razporeženje je bilo kot leta 1968: zbralo se je dva tisoč študentov, energija je bila neverjetna. Takšno mobilizacijo sem pred kratkim občutil na protestih v Turingiji [proti prej omenjenemu precedensu v zgodovini Zvezne republike Nemčije, da je volitev predsednika deželne vlade odvisna od skrajno desne stranke]. Demonstracije so potekale ne le v Turingiji, ampak tudi v drugih deželah, v številnih mestih. Očitno je, da imajo ljudje močan ob-

čutek za pravičnost in vedno večjo okoljsko ozaveščenost.

Če so populistni močni v Nemčiji, zlasti v njenih vzhodnih regijah – v katere so po padcu komunizma vložili ogromno denarja –, kaj potem pričakovati od Madžarske ali Makedonije, na primer? Za populiste so plodna tla v mnogih državah, ne le v postkomunističnih.

Ne gre samo za to, kako bogata je država in koliko denarja ima. Glavno vprašanje je, ali bodo demokratične sile, tiste blizu političnega centra, uspešne v politični mobilizaciji. Težava je v tem, da so te stranke postale neosebne. Danes je težko ločiti eno od druge. Za večino ljudi v Nemčiji sta si postali CDU (Krščansko-demokratična zveza Nemčije) in SPD (Socialdemokratska stranka Nemčije) zelo podobni. Zato so danes socialdemokrati največji poraženci v Nemčiji, Avstriji in drugod. Zaupanje je mogoče povrniti, ampak najprej je treba iti v boj za vidne, drugačne družbene rešitve. Prihodnosti ni mogoče graditi na odmiku vseh ostalih strank stran od AfD, temveč na demokratičnem boju znotraj demokratične družbene večine.

Se bojite, da gremo v smer avtoritativnega kapitalizma?

Nekateri kazalci kažejo, da je avtoritativni kapitalizem bolj verjeten izid kot progresivna rešitev. S takim trendom se ne bom sprijaznil, to ni v moji naravi. Skeptik sem, a ko gre za politično voljo, iščem načine za zmago volje do pozitivnega.